

# VAI UN KĀ KRIMINĀLTIESĪBU DOKTRĪNA (KRIMINĀLTIESĪBU ZINĀTNE) IETEKMĒ KRIMINĀLTIESĪBU NORMU JAUNRADES PROCESU UN TO INTERPRETĀCIJU

## WHETHER AND HOW DOCTRINE OF CRIMINAL LAW (SCIENCE OF CRIMINAL LAW) AFFECTS THE CREATIVE PROCESS OF CRIMINAL LAW NORMS AND THEIR INTERPRETATION

**Valentija Liholaja, *Dr. iur.***

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes  
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesore

### Summary

The article is devoted to the issue of the role of criminal law doctrine (science of criminal law) in the process of creation of criminal law norms and the use of this process in court practice. The purpose of the article is, firstly, to clarify the understanding of an auxiliary source of legal doctrine and difference from legal science, and, secondly, to identify the insights into use of criminal law doctrine in the course of improving the criminal law regulation in the interpretation and application of criminal law norms in court practice. The results of the research are based on the knowledge of legal theory, materials of the legislative process, jurisprudence of the Constitutional Court and the Supreme Court of Republic of Latvia, as well as the opinions of lawyers.

**Atslēgvārdi:** krimināltiesību doktrīna, krimināltiesību zinātne, krimināltiesību normas, jaunrades process, tiesu prakse

**Keywords:** criminal law doctrine, science of criminal law, criminal law norms, creative process, court practice

### Ievads

Jautājums par Latvijas tiesību zinātnieku atziņu nozīmi tiesu praksē iepriekš jau analizēts 2010. gadā Kristīnes Stradas-Rozenbergas publikācijā žurnālā “Jurista Vārds”<sup>1</sup> un Ivara Bičkoviča un Kristīnes Stradas-Rozenbergas referātā Latvijas

---

<sup>1</sup> Strada-Rozenberga K. Latvijas tiesībzinātnieku atziņas Augstākās tiesas nolēmumos. *Jurista Vārds*, 2010, Nr. 46 (raksta pamatā ir autorens referāts Augstākās tiesas Senāta un Tiesu palātas 15 gadu darbībai veltītajā konferencē “Augstākās tiesas judikatūra un tās loma tiesiskas domas attīstībā Latvijā” 2010. gada 15. oktobrī).

Universitātes Juridiskās fakultātes starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2014. gada 10.–11. novembrī,<sup>2</sup> kurā tika gan iezīmētas vispārīgās atziņas par tiesību zinātnes nozīmi tiesību normu izpratnē un piemērošanā, gan arī aplūkots tiesību zinātnieku devums un tajā pausto atziņu izmantošana tiesu praksē.

Pieskaņojoties Juridiskās fakultātes tematikai, kas izvēlēta Latvijas Universitātes 81. starptautiskajai zinātniskajai konferencei, veikts pētījums, kura mērķis ir analizēt Latvijas krimināltiesību zinātnieku atziņu ietekmi uz krimināltiesību normu jaunrades procesu, krimināltiesību normu interpretāciju un to piemērošanu pēdējo gadu laikā. Raksta teorētiskajā daļā, balstoties galvenokārt uz tiesību teorijas atziņām, skaidrota jēdzienu “tiesību doktrīna” un “tiesību zinātne” izpratne un to norobežošana. Mēģinot apzināt krimināltiesību teorijas ietekmi uz likumdošanas procesu, notika iepazīšanās ar sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumiem (anotācijām) 11 likumprojektiem “Grozījumi Krimināllikumā”, kas pieņemti 13. Saeimas darbības laikā, kā arī ar informāciju par Saeimas Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisijas darbību. Savukārt, lai gūtu priekšstatu par krimināltiesību teorijas atziņu nozīmi tiesas spriešanā, tika izmantoti publiski pieejamie materiāli – tiesu prakses apkopojumi, kurus sagatavojuši krimināltiesību jomas pārstāvji, sākot ar 2015. gadu, Satversmes tiesas spriedumi, kuros lemti ar krimināltiesībām saistīti jautājumi, kā arī Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta judikatūra par pēdējiem pieciem gadiem. Tāpat, lai apzinātu Latvijas juristu viedokli par žurnālā “Jurista Vārds” ievietoto publikāciju ietekmi uz likumdošanas procesu, tiesu praksi un tiesību politiku kopumā, tika aplūktas 60 juristu (tiesnešu, prokuroru, advokātu, Tieslietu ministrijas darbinieku, mācību spēku u. c.) atbildes uz šo jautājumu, kuras viņi sniedza 2021., 2022. gadā un 2023. gada pirmajos divos mēnešos žurnāla rubrikā “Mūsu autors”. Taču, pirms sniegt pārskatu par iegūto informāciju, nepieciešams nedaudz pakavēties pie tiesību doktrīnas un tiesību zinātnes izpratnes un to vietas tiesību avotu vidū.

## **1. Tiesību doktrīnas un tiesību zinātnes jēdziens un to vieta starp tiesību avotiem**

Tiesību teorijā viennozīmīgi atzīts, ka atbilstoši tiesību avotu struktūras doktrīnai tiesību avotus iedala patstāvīgos tiesību avotos un tiesību palīgavotos. Tiesību avotu klasifikācija nekādas šaubas nerada, turpretim jautājumā par tiesību palīgavotiem rodami atšķirīgi viedokļi. Tā no Daigas Rezevskas pētījuma<sup>3</sup> izriet, ka tiesību palīgavots tiek apzīmēts gan kā tiesību doktrīna,<sup>4</sup> kādu lieto arī pati pētījuma autore,<sup>5</sup> gan

<sup>2</sup> Bičkovičs I., Strada-Rozenberga K. Latvijas tiesību doktrīnas nozīme tiesu praksē. Grām.: Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai “Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”, 2014. gada 10.–11. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 27.–45. lpp.

<sup>3</sup> Rezevska D. Nacionālas tiesību avotu doktrīnas attīstība gadsimta laikā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 281.–288. lpp.

<sup>4</sup> Sk.: Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības. Jēdziens un nozīme. Latvijas tiesību avotu doktrīna. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

<sup>5</sup> Rezevska D. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, 2010, Nr. 1, 29. lpp.

arī kā tiesību zinātne.<sup>6</sup> Un te rodas jautājums, vai jēdzieni “tiesību zinātne” un “tiesību doktrīna” ir sinonīmi vai nav, uz ko pēc iepazīšanās ar šo jēdzienu skaidrojumu rodama negatīva atbilde – nē, šie jēdzieni nav sinonīmi. Tā vārdnīcās skaidrots, ka doktrīna (lat. val. – *doctrine*) ir mācība, zinātniska, filozofiska teorija, vadošs teorētisks vai polisks princips vai arī normatīva formula;<sup>7</sup> valdoša teorija, koncepcija, ideja, arī atsevišķu autoru viedoklis.<sup>8</sup> Līdzīgs skaidrojums rodams arī publikācijās, kur, piemēram, uzsvērts, ka doktrīnas ir “nostabilizējušies un apstiprinājušies tiesiskie viedokļi, kas apkopoti iespējami precīzi definētos jēdzienos un atsevišķos likumā iekļaujamos teikumos”.<sup>9</sup> Savukārt, raksturojot tiesību zinātņi, tiek norādīts, ka tas ir gan visu teorētisko uzskatu un viedokļu kopums, kas izteikts juridiskajā literatūrā, gan arī to cilvēku kopums, kas pēta tiesību zinātņi, pats izziņas process.<sup>10</sup>

Salīdzinot jēdzienus “tiesību doktrīna” un “tiesību zinātne”, Kaspars Balodis secina: lai arī tie ir tuvi jēdzieni, tomēr jēdziens “tiesību doktrīna” ir šaurāks, jo “tiesību doktrīnu veido zinātnisko pētījumu rezultātā radītās tiesību atziņas, bet tiesību zinātne aptver ne tikai tiesību atziņas, bet arī pašu izziņas procesu”.<sup>11</sup>

Ņemot vērā, ka analizējamā tiesību palīgavota apzīmēšanai tiek lietoti dažādi jēdzieni, kā arī to, ka tiesību jaunrades un tiesību normu piemērošanas procesā nozīme var būt arī tādām teorētiskām atziņām un viedokļiem, kuri vēl nav vērtējami kā doktrīna, iespējams, varētu runāt par juridiskajā literatūrā paustajām tiesību, tostarp krimināltiesību, teorijas atziņām kā par tiesību palīgavotu, kas arī tiks izmantots šajā rakstā.

Starptur juridiskās literatūras avotiem tiek izdalītas zinātniskās publikācijas – monogrāfijas un cita veida zinātniskās grāmatas, raksti zinātniskos žurnālos, zinātnisko rakstu krājumos, zinātnisko konferenču materiālos. Tāpat tiek nodalīti primārie un sekundārie literatūras avoti, par primārajiem avotiem atzīstot publikācijas, kuras sagatavojis zinātnieks vai zinātnieku grupa un kurus recenzējuši citi zinātnieki, bet par sekundārajiem avotiem atzīstot tādus, kuru autori paši nav veikuši pētījumus, bet jaunas teorētiskas atziņas un secinājumus izdarījuši, pamatojoties uz literatūras analīzi (mācību grāmatas, rokasgrāmatas, enciklopēdijas).<sup>12</sup> Savukārt Edvīns Danovskis par mācību grāmatām paudis viedokli, ka tās parasti netiek uzskatītas par zinātniskiem darbiem, jo “tajās paustais “valdošais viedoklis” jau sen ir jāpārskata vai jāprecizē, tās nedod oriģinālas atziņas, tomēr tās tiek izmantotas kā tiesību palīgavots”.<sup>13</sup>

<sup>6</sup> Sk.: Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999; Apse D. Tiesību pamatavotu mijiedarbības aspekti. Promocijai izstrādāto darbu kopsavilkums (rakstu kopa). Rīga: Latvijas Universitāte, 2013.

<sup>7</sup> Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Liesma, 1978, 167. lpp.; Svešvārdu vārdnīca. J. Baldunčika redakcijā. Rīga: Jumava, 1999, 166. lpp.

<sup>8</sup> Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca. 4. izdevums. Rīga: [P & K], 2005, 49. lpp.

<sup>9</sup> Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un Tiesības, 1. sēj., 1999, Nr. 4, 102. lpp.

<sup>10</sup> Apse D. Doktrīna, dogma, tiesību piemērošanas palīglīdzekļi un Satversmes kodols. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 340. lpp.

<sup>11</sup> Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 66. lpp.

<sup>12</sup> Veikša I. Avotu izmantošana izglītībā un pētniecībā. Jurista Vārds, 2022, Nr. 10, 9.–10. lpp.

<sup>13</sup> Danovskis E. Latvijas tiesību zinātnes izaicinājumi XXI gadsimtā. Grām.: Bīriņu konstitucionālās politikas semināra materiāli. Bīriņi: Publisko tiesību institūts, 2013, 87.–91. lpp.

Runājot par mācību grāmatām, vēlētos iebilst gan I. Veikšas paustajam, ka to autori paši nav veikuši pētījumus, gan arī E. Danovskim, ka tajās rakstītais jau sen jāpārskata vai jāprecizē. Lai oponentu, piemēram izmantošu 2008. gadā izdoto mācību grāmatu krimināltiesību vispārīgajā daļā. Par pirmajām desmit nodaļām ar pilnu pārlicību var apgalvot, ka tās satur šīs grāmatas autoru izstrādātās teorētiskās atziņas, kuras arī mūsdienās nav nedz neprecīzas, nedz novecojušas, un daudzas no tām, piemēram, kaut vai par noziedzīga nodarījuma sastāva elementu izpratni, lasāmas tiesu nolēmumos juridiskā izvērtējuma pamatošanai. Un, ja mācību grāmatā nostiprināto tiesību zinātnes tēzi var izmantot pastāvošo tiesību normu noskaidrošanai, kāds pamats ir neatzīt to par tiesību palīgavotu.

Pētot teorētiskās atziņas, gan neatradu nekādas norādes par likumu komentāriem, taču, domājams, par komentāriem varētu teikt to pašu, ko par mācību grāmatām. Arī komentāru autori ir tiesību zinātnieki, kuri sniedz lasītājam kodificētā veidā visbiežāk pašu izstrādātās teorētiskās atziņas, tādējādi pildot savu zinātnieka uzdevumu “sniegt detalizētu šo nozaru galveno likumu skaidrojumu, orientējot to uz pareizu piemērošanu praksē un pilnveidošanu nākotnē”.<sup>14</sup>

Neapšaubāmi, ka monogrāfijas ir tas tiesību avots, kurš sniedz padziļinātu tiesiskā regulējuma un tiesu prakses analīzi, taču būtiska ir Artūra Kuča piezīme, ka “monogrāfijas izstrādāšana un publicēšana var ietvert laika nobīdi no tiesu prakses attīstības”,<sup>15</sup> kad viedokļi jāmeklē periodikā, kā, piemēram, Latvijas Universitātes žurnālā “Juridiskā Zinātne” vai Rīgas Stradiņa universitātes zinātnisko rakstu žurnālā *Socrates*. Tai pašā laikā žurnālam “Jurista Vārds”, kura publikācijas nereti skar gan likumdošanas procesa, gan tiesību normu izpratnes un piemērošanas problemātiku, norādes uz zinātniskumu nav, kas, domājams, būtu labojams.

## 2. Krimināltiesību teorijas atziņu piemērošana tiesu praksē

Kā norāda D. Rezevska, tiesību piemērotāju uzdevums pieņemt taisnīgu nolēmumu katrā lietā izpildāms, vienīgi piemērojot vispārējo principu, proti, tiesību avotu daudzveidības principu, kas ir saistīts ar nacionālo tiesību avotu doktrīnu, kura ietver gan vispārīstāvošu tiesību avotu veidus, gan arī tiesību avotus, kuriem nav vispārīstāvoša spēka, piemēram, judikatūru, doktrīnu, likumdošanas procesa materiālus, kuri izmantojami, lai noskaidrotu tiesību normas saturu.<sup>16</sup>

Tālāk aplūkosim iegūto informāciju par krimināltiesību teorijas piemērošanu tiesu praksē.

### 2.1. Latvijas Republikas Satversmes tiesas nolēmumi

Iepazīstoties ar Latvijas Republikas Satversmes tiesas nolēmumiem lietās, kas skar krimināltiesību jautājumus, jāsecina, ka praktiski katrā no šīm lietām ir pieaicināti juristi, kuri pārstāv krimināltiesību jomu un kuru viedoklis tiek atspoguļots

<sup>14</sup> Kučs A. Tiesību avotu izmantošana zinātniskajos darbos un akadēmiskajos rakstos. *Jurista Vārds*, 2022, Nr. 10, 26.–27. lpp.

<sup>15</sup> Turpat, 27. lpp.

<sup>16</sup> Rezevska D. Likums. *Jurista Vārds*, 2022, Nr. 7, 75. lpp.

nolēmumos, analizējot vai pamatojot kādu no lietas faktiskajiem apstākļiem. Vairākos nolēmumos izdarītas arī atsauces uz literatūras avotiem. Tālāk seko norāde uz šiem tiesas nolēmumiem:

- 2015. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 214-34-01 “Par Krimināllikuma 36. panta otrās daļas, 42. panta un 177. panta trešās daļas vārdu “konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. panta otrajam un trešajam teikumam”<sup>17</sup> – sniegt viedokli aicinātas LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedra un RSU Juridiskā fakultāte;
- 2019. gada 21. februāra spriedums lietā Nr. 2018-10-0103 “Par Krimināllikuma 237.<sup>1</sup> panta otrās daļas redakcijā, kas bija spēkā līdz 2015. gada 1. decembrim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. pantam un 92. panta otrajam teikumam un Ministru kabineta 2007. gada 25. septembra noteikumu Nr. 645 “Noteikumi par Nacionālo stratēģiskas nozīmes preču un pakalpojumu sarakstu” pielikuma 10A105 sadaļas “c” apakšpunkta redakcijā, kas bija spēkā no 2009. gada 28. novembra līdz 2014. gada 23. janvārim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta otrajam teikumam”<sup>18</sup> – pieaicinātā persona A. Lieljuksis;
- 2020. gada 24. septembra spriedums lietā Nr. 2019-22-01 “Par Krimināllikuma 316. panta pirmās daļas redakcijā, kas bija spēkā no 2004. gada 2. janvāra līdz 2013. gada 31. martam, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam”<sup>19</sup> – pieaicinātā persona V. Liholaja;
- 2021. gada 19. februāra spriedums lietā Nr. 2020-23-01 “Par Krimināllikuma 236. panta pirmās daļas redakcijā, kas bija spēkā līdz 2019. gada 31. martam, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. un 92. pantam”<sup>20</sup> – pieaicinātās personas J. Baumanis un E. Vīnkalna, spriedumā divreiz norāde uz 2007. gada Krimināllikuma (turpmāk – arī KL) komentāriem, četras reizes uz KL komentāru pirmo daļu, kā arī uz 1933. gada Sodū likuma komentāriem;
- 2022. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 2021-18-01 “Par Krimināllikuma 70.<sup>11</sup> panta ceturtās daļas un Kriminālprocesa likuma 358. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 105. pantam”<sup>21</sup> – pieaicinātās personas G. Kūtris un J. Rozenbergs, spriedumā atsauce uz J. Rozenberga un J. Kārklīņa rakstu “Jurista Vārdā”;
- 2022. gada 27. maija lēmums par lietas Nr. 2021-34-01 “Par Krimināllikuma 82. panta pirmās daļas redakcijā, kas bija spēkā no 2013. gada 1. aprīļa līdz 2016. gada 10. maijam, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100. panta pirmajam teikumam un 2016. gada 21. oktobra likuma “Grozījumi Krimināllikumā” pārejas noteikumu atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam un 92. pantam” izbeigšanu”<sup>22</sup> – pieaicinātās personas D. Hamkova, A. Judins, U. Krastiņš, E. Vīnkalna, lēmumā trīsreiz atsauce uz krimināltiesību vispārīgās daļas mācību grāmatu, uz krimināltiesību sevišķās daļas mācību grāmatu, KL komentāru otro daļu.

<sup>17</sup> Latvijas Vēstnesis, 2015, Nr. 70.

<sup>18</sup> Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 40.

<sup>19</sup> Latvijas Vēstnesis, 2020, Nr. 101.

<sup>20</sup> Latvijas Vēstnesis, 2021, Nr. 36.

<sup>21</sup> Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 101.

<sup>22</sup> Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 103.

E. Vīnkalna un šā raksta autore kā pieaicinātās personas bijušas arī vairākās Satversmes tiesā izskatāmajās lietās, kurās līdz ar citas tiesību nozares jautājumiem skarti arī krimināltiesību jautājumi.

## 2.2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas judikatūra

Pētījuma gaitā analizēti 100 Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi par laika posmu no 2018. gada līdz 2023. gada janvārim ieskaitot, kuros risināts jautājums par Krimināllikuma normu piemērošanu un kuros rodamas atsauces uz literatūras avotiem un tiesu prakses apkopojumiem.

Visbiežāk aplūkotojamos nolēmumos izdarītas atsauces uz Krimināllikuma komentāriem, pavisam 74 lēmumos, pie tam virknē lēmumu KL komentāri norādīti pat vairākas reizes. Tā, piemēram, KL komentāru trešā daļa norādīta 40 lēmumos, no tiem vienā lēmumā – piecas reizes, divos – četras, četros – trīs un piecos lēmumos – divas reizes. Attiecīgo KL pantu komentāru autori norādīti gan netiek, taču no lēmuma satura tos var izsecināt, jo komentāru pirmajā un otrajā daļā tie ir U. Krastiņš vai V. Liholaja, bet komentāru trešajā daļā – vēl arī D. Hamkova. Analizētajos 30 nolēmumos, četros no tiem pa divām reizēm, izdarīta atsauce uz U. Krastiņu, galvenokārt uz 2014. gadā izdoto monogrāfiju “Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti”. No citiem autoriem nolēmumos rodamas atsauces uz V. Liholajas publikācijām – 14 reizes, M. Leju – sešas reizes, A. Judinu – piecas reizes, D. Mežuli un P. Mincu – divas reizes, un pa vienai reizei tiesa atsaukusies uz M. Blūmas, D. Hamkovas, A. Lieljukša, A. Persidska un D. Podprigoras publikācijām. Tādējādi piecu gadu laikā Augstākās tiesas judikatūru veidojošos lēmumos rodamas 224 atsauces uz dažādiem autoriem un literatūras avotiem, kas izmantoti, izskatot lietas kasācijas kārtībā.

Tāpat jānorāda, ka 13 lēmumos kasācijas instance ir izdarījusi norādi uz tiesu prakses apkopojumiem, kurus veikuši Krimināltiesisko zinātņu katedras mācībspēki. E. Danovskis gan norādījis, ka prakses apkopošana pati par sevi nav uzskatāma par zinātniska darba rezultātu, “turpretim par tādu var uzskatīt tiesu prakses vispārinājumus, norādot, kuros gadījumos tiesu prakse ir pretrunīga, formulējot tendences vai pat konstatējot, ka tiesu praksē attiecīgās normas piemērošanā būtisku problēmu nav”.<sup>23</sup> Atļaušos apgalvot, ka paveiktais šajā jomā, lai arī apzīmēts kā tiesu prakses apkopojumi, pilnībā atbilst šādiem kritērijiem, jo to gaitā tiek identificēta pareiza un kļūdaina krimināltiesību normu interpretācija, kas tiek pamatota ar teorijas un judikatūras atziņām, tiek izdarīti attiecīgie secinājumi un izstrādāti priekšlikumi vienveidīgai krimināltiesību normu izpratnei un piemērošanai.

Noslēdzot pārskatu par krimināltiesību teorijas atziņu izmantošanu tiesu praksē, jāatzīmē, ka kopumā var piekrist jau minētajām I. Bičkoviča un K. Stradas-Rozenbergas referātā 2014. gada konferencē secinātajam, ka tiesību zinātnes, tostarp krimināltiesību zinātnes, atziņu izmantošana kļuvusi par neatņemamu tiesu prakses sastāvdaļu.<sup>24</sup> To apstiprina arī pārliecinoši lielākā daļa žurnāla “Jurista Vārds” uzrunāto. Ilustrācijai dažas atbildes: “Tiesībzinātnieku publikācijas ir vērtīgs palīgavots tiesību

<sup>23</sup> Danovskis E. Avotu izmantošana pētījumos juridiskajā zinātnē. *Jurista Vārds*, 2022, Nr. 10, 7. lpp.

<sup>24</sup> Bičkovičs I., Strada-Rozenberga K. 2014, 44. lpp.

piemērotājiem”;<sup>25</sup> “Žurnālā “Jurista Vārds” publicētajos rakstos ietvertās atziņas ir izmantotas visu tiesvedības procesu un visu instanču tiesu nolēmumos, ieskaitot kasācijas instances tiesas un Satversmes tiesu”;<sup>26</sup> “Jā, protams. Pamatu tam var atrast tiesas, prokuroru un citu kriminālprocesu veicošo personu nolēmumos, kuros ir atsauces uz rakstiem, kas publicēti “Jurista Vārdā.”<sup>27</sup> Arī Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas vadītāja Anita Zikmane atzīst, ka Senāts pēdējos gados argumentācijās izmanto atsauces uz publikācijām par tiesību jautājumiem. Tai pašā laikā gan tiek norādīts, ka viņa “dod priekšroku tiesas veiktam patstāvīgam secinājumam, kā arī domā, ka tiesību normas interpretācijas un piemērošanas jautājumos tiesību pētnieka un tiesas viedoklim nevajadzētu atšķirties”.<sup>28</sup>

### 3. Krimināltiesību teorija un likumdošanas process

Lai arī Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmatā<sup>29</sup> uzsvērts, ka normatīvo aktu jaunrades procesu un rezultātu būtiski ietekmē arī tiesību teorijas atziņas, kā arī norādīts, ka normatīvo aktu kvalitātes nodrošināšanai normatīvo aktu jaunradē jāiesaista attiecīgās nozares speciālisti un zinātnieki, kas var palīdzēt nodrošināt jaunā normatīvā akta zinātnisko un praktisko pamatotību, iegūtās informācijas apkopšana dod pamatu secinājumam, ka krimināltiesību zinātnes atziņas likumdošanas procesā tiek izmantotas minimāli, it īpaši salīdzinot ar iepriekšējo gadu pieredzi. Šāda secinājuma pamatojumam atļausos dažus fragmentus no Solvitas Āboltiņas un Jāņa Plepa referāta Latvijas Universitātes 5. starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2014. gadā, kurā izskanēja šāda atziņa: “Varētu atzīt, ka tiesībzinātnieku pieaicināšana likumprojektu apspriešanā Saeimas komisijās un viņu viedokļu uzklauššana ir viena no Saeimas parlamentārajām tradīcijām. [...] Likumprojektu apspriešanā Saeimas komisijās ierasts pieaicināt tiesībzinātniekus, lai uzklaušītu viņu viedokli par piedāvāto likumprojektu. Bieži vien tiesībzinātnieki tiek aicināti sagatavot arī rakstveida viedokli par kādu problēmjautājumu. [...] Krimināltiesībās liela autoritāte ir Ulda Krastiņa paustajam viedoklim.”<sup>30</sup>

Citētais neapšaubāmi norāda uz likumdevēja un tiesību zinātnieku ciešu sadarbību, taču ir bijušas arī pretējas situācijas, kad zinātnes pārstāvji netika nedz uzklaušīti, nedz sadzirdēti. Viens no tādiem gadījumiem, lai arī sens, bet mieles palikušas, saistīts ar 271. panta, kas paredzēja atbildību par varas pārstāvja vai citas valsts amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu, izslēgšanu no Krimināllikuma. Satversmes tiesa, izskatījusi Sarmītes Ēlertes konstitucionālo sūdzību, 2003. gada 29. oktobra

<sup>25</sup> Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja V. Krūmiņa. Jurista Vārds, 2021, Nr. 40.

<sup>26</sup> Zvērināts advokāts M. Pētersons. Jurista Vārds, 2021, Nr. 23.

<sup>27</sup> Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurors J. Baumanis. Jurista Vārds, 2021, Nr. 42.

<sup>28</sup> Jurista Vārds, 2021, Nr. 17/18.

<sup>29</sup> Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmata, 2016, 5. lpp., [https://lvportals.lv/www/raksti/TEMAS/FAILI/NORMATIVO\\_AKTU\\_PROJEKTU\\_IZSTRASES\\_ROKASGRAMATA.PDF](https://lvportals.lv/www/raksti/TEMAS/FAILI/NORMATIVO_AKTU_PROJEKTU_IZSTRASES_ROKASGRAMATA.PDF) [aplūkots 08.03.2023.].

<sup>30</sup> Āboltiņa S., Pleps J. Tiesību zinātnes loma likumdevēja darbā. Grām.: Latvijas Universitātes 5. starptautiskajā zinātniskajā konferencē, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai, 2014. gada 10.–11. novembris. “Jurisprudence un kultūra: pagātnes, mācības un nākotnes izaicinājumi. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014, 20., 21. lpp.

spriedumā<sup>31</sup> atzina, ka apstrīdētajā normā ietvertais vārda brīvības ierobežojums ir noteikts ar likumu un tam ir leģitīms mērķis, un šī norma nav diskriminējoša un tāda, kurā valsts amatpersonas gods un cieņa būtu vērtēti augstāk nekā pārējo personu gods un cieņa. Tai pašā laikā Satversmes tiesa norādīja, ka nav guvusi apstiprinājumu tam, ka krimināltiesībās lietotajam jēdzienam “valsts amatpersona” visas atbilstošas amatpersonas patiešām veic tādus pienākumus, kas prasītu valsts aizsardzību, un nosprieda, ka KL 271. pants kā nesamērīgs ar sasniedzamo leģitīmo mērķi, jo tajā noteikts pārāk plašs aizsargājamo personu loks, zaudēs spēku ar 2004. gada 1. februāri, ja līdz tam laikam likumdevējs nebūs konkretizējis amatpersonas, kurām nepieciešama krimināltiesiska aizsardzība sakarā ar tām uzlikto pienākumu pildīšanu.

Pēc iepazīšanās ar šo Satversmes tiesas spriedumu Krimināltiesisko zinātņu katedra pēc savas iniciatīvas sagatavoja un nosūtīja Saeimai savu viedokli par to, kurām valsts amatpersonām būtu nodrošināma šāda aizsardzība ar krimināltiesiskiem līdzekļiem, taču Saeimas atbildīgā Aizsardzības un iekšlietu komisija 2003. gada 17. decembrī, uzaicinot uz sēdi tikai preses pārstāvjus, nolēma Saeimā iesniegt priekšlikumu izslēgt no KL 271. pantu, kas arī tika izdarīts ar 2004. gada 22. janvāra likumu.

2013. gada nogalē Saeimā izveidota Krimināltiesību politikas apakškomisija, lai, kā skaidroja tās priekšsēdētājs Andrejs Judins, “nodrošinātu iespēju Juridiskai komisijai efektīvāk strādāt ar grozījumiem Krimināllikumā. Diskusija un strīdi apakškomisijā, iesaistot tajās tiesnešus, prokurorus, advokātus, policijas darbiniekus, augstskolu pasniedzējus un citus lietpratējus, ļauj kritiski paskatīties uz spēkā esošo tiesisko regulējumu krimināltiesību jomā, izvērtēt ierosinātos grozījumus normatīvajos aktos, kā arī izstrādāt tiesiskos risinājumus aktuālām krimināltiesību problēmām”.<sup>32</sup>

Pieejamā informācija par likumprojektu “Grozījumi Krimināllikumā” apspriešanas un pieņemšanas gaitu<sup>33</sup> norāda, ka U. Krastiņš, kurš parasti Saeimā pārstāvēja Juridisko fakultāti, pēdējo reizi aicināts 2019. gadā, kad tika apspriests viens no 11 likumprojektiem, ko 13. Saeima pieņēma savas darbības laikā. Rodama informācija, ka 2019. gada 20. jūnijā pieņemtais likumprojekts izskatīts vairākās Krimināltiesību politikas apakškomisijas sēdēs, piedaloties ekspertiem no Tieslietu ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Ģenerālprokuratūras, Finanšu ministrijas, Valsts ieņēmumu dienesta. Sagatavojot likumprojektu, kurš tika pieņemts 2020. gada 11. jūnijā, apakškomisijā notikušas plašas diskusijas, kurās piedalījušies eksperti no Saeimas Juridiskā biroja, Tieslietu ministrijas, Augstākās tiesas, Rīgas apgabaltiesas, Ģenerālprokuratūras, Zvērināto advokātu padomes, Iekšlietu ministrijas, Valsts policijas. Šo iestāžu eksperti, kuru sastāvs tika papildināts vēl ar Valsts ieņēmumu dienesta un Tabakas izstrādājumu ražotāju nacionālās asociācijas (TIRNA) pārstāvjiem, piedalījās 2020. gada 3. septembrī pieņemtā likumprojekta apspriešanā, savukārt 2022. gada 27. oktobrī pieņemtā likumprojekta apspriešanā piedalījās eksperti no Saeimas Juridiskā biroja, Iekšlietu ministrijas, Tieslietu ministrijas, Satiksmes ministrijas, Veselības ministrijas, Ģenerālprokuratūras. Kā redzams, nevienā no šiem uzskaitījumiem krimināltiesību zinātnes pārstāvji minēti nav.

<sup>31</sup> Satversmes tiesas 29.10.2003. spriedums lietā Nr. 2003-05-01 “Par Krimināllikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2003, Nr. 152.

<sup>32</sup> Judins A. Krimināltiesību politikas apakškomisija ir atvērta priekšlikumiem un diskusijām. Jurista Vārds, 2019, Nr. 27, 19. lpp.

<sup>33</sup> Sk.: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLivs13.nfs> [aplūkots 08.03.2023.].



Iepazīstoties ar sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumiem (anotācijām) 13. Saeimas darbības laikā pieņemtajiem likumprojektiem “Grozījumi Krimināllikumā”, redzams, ka tikai divās no 11 anotācijām ir atsauces uz teorētiskām atziņām – vienā anotācijā izdarīta atsauce uz Krimināllikuma komentāru trešo daļu par starpniecības kukuļošanā izpratni, citā anotācijā norādīts A. Judina pētījums par atjaunojošo justīciju nepilngadīgo noziedzības kontekstā.

Lai arī daļa aptaujāto juristu norādījusi, ka publikācijas žurnālā “Jurista Vārds” ietekmē arī likumdošanas procesu, tomēr, piemēram, Satversmes tiesas tiesnese Inese Lībiņa-Egnere ne tikai atzīst, ka zinātņu un citu jomu ekspertu zinātniskās publikācijas ir viens no tiesību avotiem, kuri tiek izmantoti tiesību tālākveidošanā, bet arī apgalvo, ka “tiesību zinātņu eksperti piedalās Saeimas komisiju sēdēs un sniedz savus atzinumus par aktuāliem tiesību jautājumiem”,<sup>34</sup> kas nu nekādi nav attiecināms uz krimināltiesību jomu. Ir arī citādi, vairāk reālai situācijai atbilstoši viedokļi. Tā, piemēram, zvērināta advokāte Inese Nikuļceva,<sup>35</sup> atzīstot, ka publikācijām “Jurista Vārdā” ir zināma ietekme, tai pašā laikā norāda, ka kopumā sabiedriskā doma un juridiskās publikācijas kā tās sastāvdaļa likumdošanas procesu, tiesu praksi un tiesību politiku ietekmē nepietiekami. “Reizēm par kādu tēmu ir daudzi raksti vairāku gadu garumā, kur norādīts uz kādu likumu nepilnībām, tiek nebeidzami diskutēti semināros un konferencēs, tomēr likumdevējs attiecīgo problēmu ignorē.” LU Juridiskās fakultātes profesore Ā. Meikališa, atbildot uz uzdoto jautājumu par publikāciju ietekmi, atbildējusi: “Grūti teikt. Tiesību piemērošanas praksē ietekmi esmu jutusi. Likuma izstrādes procesā varbūt ne tik ļoti. Ir pat zināmi paradoksi – izteiktas kādas idejas, kā būtu pilnveidojams tiesiskais regulējums. Uz to reakcijas nav vai gluži pretēji – šādas idejas netiek atbalstītas. Taču paiet gadi un (parasti pēc kāda starptautiskas tiesas sprieduma vai ārvalstu starptautiskas organizācijas norādes) attiecīgā ideja likumā tiek iekļauta. Un tad ir drusciņ prieks un drusciņ skumjas vienlaikus.”<sup>36</sup>

Un vēl viena atziņa: “[...] Varētu pat apgalvot, ka labas idejas sākotnēji sper pirmos soļus “Jurista Vārdā”, lai tālāk rastu dzirdīgas ausis un prātus ierēdņu un politiķu kabinetos. Ir arī otrādi. Dažkārt “Jurista Vārdā” piefiksētās intervijas un situācijas raksturojums kalpo kā pierādījums, kā ir veicies/neveicies ar kādas reformas ieviešanu, vai arī demonstrē to, ka priekšlikums X jau gadiem un pa vairākiem lāgiem “ceļo pa riņķi”, tā arī nenoformulējoties par likumu.”<sup>37</sup>

Un nobeigumā šai atziņai atbilstošs piemērs, tā teikt, iz dzīves.<sup>38</sup> 2014. gadā pēc profesora Ulda Krastiņa iniciatīvas Tieslietu ministrijas pastāvīgajā Krimināllikuma darba grupā tika izstrādāts likumprojekts par Krimināllikuma 8. panta papildināšanu, lai atrisinātu vainas jautājumu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumus. Likumprojektu Ministru kabinets 2014. gada 23. decembrī nodeva izskatīšanai 12. sasaukuma Saeimai. Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisija 2015. gada 20. janvārī likumprojektu neatbalstīja un uz plenārsēdi nevirzīja.

<sup>34</sup> Jurista Vārds, 2022, Nr. 18.

<sup>35</sup> Jurista Vārds, 2021, Nr. 45.

<sup>36</sup> Jurista Vārds, 2022, Nr. 32.

<sup>37</sup> Šulmane D. – Tieslietu padomes sekretariāta padomniece. Jurista Vārds, 2022, Nr. 47.

<sup>38</sup> Plašāku apstākļu izklāstu sk.: Krastiņš U. Atgriežoties pie Krimināllikuma 260. panta un ne tikai... Jurista Vārds, 2017, Nr. 18, 15.–26. lpp.; Krastiņš U. Par prettiesiskuma saistību ar vainu krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2021, Nr. 16, 11.–18. lpp.

Krimināltiesisko zinātņu katedras docētāji 2015. gada 12. oktobrī Saeimas Juridiskajai komisijai nosūtīja vēstuli, detalizēti pamatojot nepieciešamību atrisināt šo jautājumu, taču šī sarakste neko nedevisa. 2017. gada 24. oktobrī katedras docētāji vēstuli par šo jautājumu nosūtīja Valsts prezidentam, uz ko Prezidenta kanceleja paziņoja, ka vēstule nosūtīta Saeimas Juridiskajai komisijai, aicinot izvērtēt šos priekšlikumus Krimināllikuma pilnveidei. 2018. gada 8. oktobrī Juridiskā komisija atzina, ka vainas jautājums salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos arvien ir aktuāls un jārisina, pēc kā vēstule nonāca Tieslietu ministrijā, un tā arī līdz šim brīdim nekas nav mainījies. Te vēl var piebilst, ka jau minētajā publikācijā “Krimināltiesību politikas apakškomisija ir atvērta priekšlikumiem un diskusijām”<sup>39</sup> A. Judins solīja, ka 2019. gada rudenī paredzēts diskutēt par konceptuāliem jautājumiem, kas palīdzētu pārdomātas kriminālpolitikas veidošanā, tostarp arī par vainas jēdzienu krimināltiesībās. Atliek vien cerēt, ka varbūt to izdarīs 14. sasaukuma Saeima, nesagaidot desmitgadi kopš likumprojekta iesniegšanas.

## Kopsavilkums

1. Ievērojot to, ka tiesību teorijā, apzīmējot tiesību palīgavotu, tiek lietoti jēdzieni “tiesību doktrīna” un “tiesību zinātne”, kas nav sinonīmi un ietver atšķirīgu saturu, kā arī to, ka tiesību normu jaunrades un to piemērošanas procesu var ietekmēt arī tādas teorētiskas atziņas, kas vēl nav atzīstamas par doktrīnu, būtu apsverama iespēja šā tiesību palīgavota apzīmēšanai lietot jēdzienu “tiesību (krimināltiesību) teorijas atziņas”.
2. Ja mācību grāmatās, likumu komentāros, tiesu prakses apkopojumos, kā arī publikācijās žurnālā “Jurista Vārds” tiesību zinātnieku paustās atziņas var izmantot pastāvošo tiesību normu noskaidrošanai un to pilnveidošanai, šādi juridiskās literatūras avoti uzskatāmi par tiesību palīgavotiem.
3. Pētījuma rezultāti apstiprina, ka krimināltiesību zinātnieku atziņas arvien tiek plaši izmantotas tiesu praksē un atzītas par vērtīgu palīgavotu krimināltiesību normu piemērotājiem, savukārt krimināltiesību zinātnes atziņas likumdošanas procesā tiek izmantotas nepietiekami un to ietekmē minimāli.

---

<sup>39</sup> Judins A. 2019, 20. lpp.